

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Bakalářská práce

Jevgenija Vaňukova

Složená substantiva v ruštině ve srovnání s češtinou
Compound nouns in Russian in comparison to Czech

Poděkování

Děkuji panu doc. Dr. phil. Markusovi Gigerovi za cenné podněty, připomínky a trpělivost při vedení práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

V Praze dne

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá složenými substantivy. Cílem práce je teoreticky uvést kompozici v ruštině a češtině. V práci jsou vysvětleny základní pojmy související s kompozicí. Následně je provedena analýza složených substantiv z vybraných neologických slovníků.

Klíčové pojmy:

Slovotvorba, substantivum, ruština, složeniny, čeština.

Abstract:

This thesis deals with compound nouns. The aim is to theoretically specify composition in Russian and in Czech. The thesis explains the basic concepts related to composition. Afterwards we made an analysis of selected compound nouns from dictionaries of neologisms.

Key words:

Word formation, noun, Russian, compounds, Czech.

Obsah

1	ÚVOD.....	8
2	TEORETICKÝ KONTEXT	10
2.1	TVOŘENÍ SLOV	10
2.2	MOTIVACE	12
2.3	KOMPOZICE	13
2.3.1	<i>Hybridní kompozita.....</i>	<i>15</i>
2.3.2	<i>Typy klasifikace.....</i>	<i>16</i>
3	PRAKTICKÁ ČÁST	28
3.1	RUSKO-ČESKÝ A ČESKO-RUSKÝ SLOVNÍK NEOLOGIZMŮ 2.....	29
3.2	NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2	37
4	ZÁVĚR	45
5	BIBLIOGRAFIE.....	46
	SLOVNÍKY	47
	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	47
6	SEZNAM PRVNÍCH ČÁSTÍ A PŘEDPON	48
6.1	RUSKO-ČESKÝ A ČESKO-RUSKÝ SLOVNÍK NEOLOGIZMŮ 2:.....	48
6.2	NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ 2	49

Seznam zkratek použité literatury

MČ 1 – *Mluvnice češtiny 1*

NSČ 2 – *Nová slova v češtině 2*

NASCS – *Nový akademický slovník cizích slov*

RČSN 2 – *Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů*

СИСРЯ – *Словарь иностранных слов в русском языке*

ССИС – *Современный словарь иностранных слов*

ТСРЯ – *Толковый словарь русского языка*

1 Úvod

Předkládaná práce je zaměřena na obohacování slovní zásoby v ruském a českém jazyce pomocí kompozice. Vedle derivace je kompozice produktivním slovtvorným procesem. V posledních letech se kompozicí zabývá čím dále více lingvistů. Mezi nejznámější patří např. Patrik Mitter, Ivana Bozděchová, Kamila Chlupáčová, Dušan Šlosar a další. Spolu s vývojem technologií a rychlostí pokroku ve vědě a jiných odvětvích, je nutné pojmenovávat nové jevy a skutečnosti. Kompozice je podle mého názoru nejjednodušší způsob, jak lze pojmenovávat tyto nové skutečnosti. Pro současný jazyk je typická jazyková ekonomie, i proto si myslím, že kompozice bude i nadále produktivní a bude středem zájmu některých lingvistů. Při tvorbě nových slov je v poslední době upřednostňována kompozice před derivací. Na to upozorňuje i P. Mitter.¹ Podle M. Dokulila je skládání určitější než odvozování.²

Tato práce je rozdělena na dvě hlavní části, na část teoretickou a praktickou. Nejdříve si přiblížíme teoretický kontext. Při tvorbě teoretické části využijeme literární rešerši. Vymezíme si základní slovtvorné procesy. Dále pak objasníme pojem motivace. Následně se zaměříme na vysvětlení pojmu kompozice. V rámci kompozice vymezíme hybridní kompozita.

Klasifikace kompozit je poněkud složitější. Záleží na tom, podle jakých kritérií budeme kompozita analyzovat. My budeme sledovat pouze substantivní kompozita, to bude tedy naše hlavní kritérium.

V praktické části provedeme analýzu dvou neologických slovníků – *Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů 2³* a *Nová slova v češtině 2⁴*. V první zmíněné publikaci budeme zkoumat pouze rusko-českou část. V těchto slovnících se zaměříme hlavně na první komponenty substantivních složenin. U těchto komponentů budeme zjišťovat, zda jsou

¹ MITTER, P.: *Kompozice v kontextu současné češtiny*, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006, s. 20

² DOKULIL, M.: Lidovýchova, lidovláda, lidospráva, *Naše řeč*, ročník 33 (1949), číslo 3-4, dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4114> [9. červenec 2015]

³ KREJČÍŘOVÁ, Iveta et al.: *Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů = Russko-českij a češko-russkij slovar' neologizmov. 2.*, podstatně dopl. a opr. vyd. Praha: Academia, 2004. 285 s.

⁴ MARTINCOVÁ, O. et al.: *Nová slova v češtině 2*, Praha: Academia, 2004, 568 s.

domácího či cizího původu a zda jsou produktivní či nikoli. V případě, že k ruskému komponentu bude existovat český ekvivalent (a naopak), srovnáme jejich produktivitu.

2 Teoretický kontext

2.1 Tvoření slov

Tvořením slov se zabývá slovtvorba (словообразование). Tato nauka zkoumá, jak jsou slova utvořena (proces utvořování) a jak se poté jeví (výsledek procesu)⁵. Při zkoumání tvoření slov pracujeme se slovtvorným základem a formanty. Slovtvorný základ je část slova, která je shodná jak u nového slova, tak u slova původního (může docházet ke kmenovým alternacím, například v češtině: *štěstí* > *šťastný*; v ruštině: *рука* > *ручка*). Slovtvorným základem může být kmen, kořen slova nebo celé slovo. Mezi formanty patří sufix, prefix, postfix, infix, interfix, cirkumfix.

Při tvorbě nových slov se uplatňují slovtvorné procesy. Mezi základní slovtvorné procesy patří:

- A. Derivace (derivация) – neboli odvozování. Je to základní slovtvorný proces ve slovanských jazycích.
- a) Prefixace – k základu slova se připojí prefix (například *неправда*, *рассматривать*, *пředmluva*, *вырочитат*)
 - b) Suffixace – k základu slova se připojí sufix (například *практикант*, *фортификатор*, *pracovat*, *pekař*)
 - c) Postfixace – postfix na rozdíl od sufixu se připojuje až za koncovku, při flexi se nemění (například *смеяться*, *кто-то*)
 - d) Prefixálně-suffixální způsob – současně připojujeme prefix i sufix (například *подснежник*, *нетёпный*)
 - e) Prefixálně-postfixální způsob – připojení prefixu a postfixu, tento způsob se uplatňuje pouze v ruštině při tvoření sloves (například *договориться*)
 - f) Prefixálně-suffixálně-postfixální způsob – opět se uplatňuje pouze v ruštině, ke kořenu se připojuje prefix, sufix i postfix (například *обанкротиться*)
 - g) Nulová afixace – nové slovo není tvořeno ani jedním afixem (například *бег*, *даль*). Motivované i motivující slovo jsou jinými slovními druhy nebo se jinak skloňují. Jedná se tedy o konverzi. Označení nulová afixace

⁵ PETR, J. et al.: *Mluvnice češtiny I*. Praha: Academia, 1986, s. 193

poukazuje na to, že takovéto slovo obsahuje sufix, který ale není vyjádřen.

Např. Русская грамматика (1980) pracuje s nulovou afixací.⁶

B. Композиция (словосложение) – skládání. Kompozicí se spojují dva a více slovních základů (komponentů). Slovní základy jsou většinou spojeny kompozičním interfixem, v ruštině je to nejčastěji -o-⁷, v češtině je to -o-, -e- nebo -i-⁸, Podrobněji se kompozicí budeme zabývat dále.

C. Аббревиация (аббревиация) – zkracování. V českém jazyce můžeme rozdělit abreviaci na tři podtypy:

- a) Iniciálové zkratky – tento typ zkratk je tvořen prvními písmeny sousloví (například *OSN, EU*). Tyto zkratky se neskloňují.
- b) Zkratková slova – skládají se z počátečních písmen nebo slabik (například *Čedok*). Tento typ se na rozdíl od iniciálových zkratk skloňuje.
- c) Zkratky čistě grafické – za zkrácenými slovy se píše tečka, mezera nebo jiné interpunkční znaménko (například *s. r. o., apod.*).

V ruštině je systém tvoření zkratk složitější. Tento jev by mohl souviset s tendencí ekonomičnosti.⁹

- a) Iniciálové zkratky – ty se dělí na dva další podtypy: na zkratky, které se skloňují (například *гуз*) a které se neskloňují (například *РСФСР*). Příklad zkratk, které se skloňují, by mohl spadat i do zkratkových slov v češtině.
- b) Zkratková slova – složením prvních slabik (například *местком*)
- c) Kombinace dvou předešlých typů – například *гороно*
- d) Jedna slabika a substantivum – například *роддом, запчасту*
- e) Část prvního slova a další slovo v nepřímém pádě – například *комроты*.
- f) Začátek prvního slova a konec druhého slova – například *ситалл*.¹⁰

Typ e) se v češtině neobjevuje. Typy a), b), a c) jsou podobné jako v češtině typu a) a b).

⁶ ЛОПАТИН, В. В.: *Рождение слова*, Москва: Издательство Наука, 1973, с. 11 – 12

⁷ ЗЕМСКАЯ, Е. А.: *Современный русский язык. Словообразование*, Москва: Издательство Наука, 2013, с. 138

⁸ ПЕТР, J. et al.: *Mluvnice češtiny I*. Praha: Academia, 1986, s. 454

⁹ ЛОПАТИН, В. В.: *Рождение слова*, Москва: Издательство Наука, 1973, с. 43

¹⁰ Тамtéž s. 42

D. Univerbizace (универбация) - je to proces transformace víceslovného pojmenování v jedno slovo. Nejedná se o kompozici. V nově vzniklých slovech se objevuje pouze jeden slovní základ. Při tvorbě nových slov univerbizací se spíše uplatňuje derivace. Univerbizace je v češtině běžná, ale je typická pro hovorový jazyk. Takto vzniklá slova jsou nespisovná, např. v češtině *diplomová práce* > *diplomka*¹¹; v ruštině *маршрутное такси* > *маршрутка*.

2.2 Motivace

Motivace je základní slovotvorný vztah. Tento vztah popisuje podmíněnost jednoho slova druhým. Řetěžením motivovaných slov vznikají motivované řady (*učit* > *učit-el* > *učit-el-ský*). Souhrn slovotvorných řad tvoří slovotvorné hnízdo. Z hlediska motivace dělíme slova na motivovaná a motivující. Přitom slovo motivované může být zároveň i motivující. Jako příklad můžeme uvést slovo *učitel*: ve vztahu ke slovu *učitelka* je motivující, ale ke slovu *učit* je motivované. Tento vztah je v některých případech dost nejasný a je velmi obtížné ho určit. Existuje několik kritérií, které by mělo motivované slovo splňovat. Motivované slovo by mělo být fonematically složitější (*дом* – *домашко*, *dům* – *domeček*), sémanticky složitější (*химия* – *химик*, neboli ten, který se zabývá chemií, *chemie* – *chemik*) a nemělo by být stylisticky neutrální, pokud srovnáváme slovo stylisticky neutrální se slovem stylisticky expresivním. Rozlišujeme motivaci úplnou nebo částečnou.¹²

Z hlediska motivace můžeme narazit i na jiné dělení. Slova mohou být značková (nemotivovaná). Jsou to slova, u kterých si nemůžeme odvodit jejich význam. Například slovo *voda* nepopisuje svůj význam. Mnoho slov, která dnes považujeme za značková, byly původně motivovaná slova.

Vedle původních slov stojí slova popisná (motivovaná). S těmito termíny pracuje Vilém Mathesius.¹³

Typy motivace:

- A. Fonetická – zakládá se na napodobování zvuků (například *bum*, *hichi*).
Nejedná se tak úplně o motivaci. V tomto případě se jedná o vztah ikonický.

¹¹ ČERMÁK, F.: *Morfematika a slovotvorba češtiny*, Praha: NLN, 2012, s. 194

¹² PETR, J. et al.: *Mluvnice češtiny I*, Praha: Academia, 1986, s. 206 – 211

¹³ SKALIČKA, V., VACHEK, J.: Soubor statí Viléma Mathesia, *Slovo a slovesnost*, ročník 10 (1948), číslo 4, str. 244-246, dostupné z <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=563> [7. července 2015]

- B. Slovotvorná – neboli morfologická, zakládá se na morfematicko-sémantickém vztahu slov (například *stavět – stavitel*).
- C. Sémaziologicko-onomaziologická – je spojená se vznikem metaforických či metonymických přenesených významů. Nejedná se však o slovotvorný postup, jde jen o rozšíření významu na základě podobnosti (například *čočka – luštěnina*; součást přístrojů; v oku).
- D. Motivace slovních spojení – relace mezi komponenty a celkem u víceslovných pojmenování. Patří sem i frazémy a idiomy (například *manželský přístav*).

Nás bude zajímat motivace slovotvorná. Kompozitum je vždy složené alespoň ze dvou slovotvorných základů. Je tedy jasné, že je slovotvorně motivované. Nově vzniklé kompozitum může být slovem motivujícím pro jinou složeninu. Co se týče slovotvorných řad, kompozitum nemusí stát na konci této řady. Případů, kdy kompozitum stojí na konci slovotvorné řady, je méně. Jsou to většinou kompozita, která se dále nemohou derivovat.¹⁴

2.3 Kompozice

Jak již bylo zmíněno dříve, kompozice neboli skládání (словосложение) je slovotvorný postup, při kterém se spojují dvě a více plnovýznamových slov. Nově vzniklé slovo se nazývá kompozitum, složenina, složené slovo (сложное слово). Skládá se z komponentů (компоненты). Samohláska, která se nachází na konci prvního komponentu, je kompozičním vokálem (соединительный гласный).¹⁵ V ruštině se nejčastěji setkáváme s kompozičním vokálem -o- (*скалолаз*), po tvrdých nepárových souhláskách -e- (*тореплаватель*), v češtině s -o- (*zpravodaj*), -e- (*koželuh*), -i- (*desetiletí*). Kompoziční vokál je slovotvorným elementem. Má stavební funkci, protože spojuje dva komponenty v jedno slovo.¹⁶ Existují případy, kdy se dva komponenty spojují bez kompozičního vokálu, v ruštině *Ленинград* a v češtině *velryba*.

Kompozice není typickým způsobem při tvoření nových slov ani v ruštině ani v češtině. Tento způsob je příznačný spíše pro němčinu. V němčině najdeme nespočet

¹⁴ MITTER, P.: *Kompozice v kontextu současné češtiny*, Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006, s. 50

¹⁵ ŠMILAUER, V.: *Novočeské tvoření slov*, Praha: SPN, 1971, s. 13

¹⁶ ЗЕМСКАЯ, Е. А.: *Как делаются слова*, Moskva: Издательство Академии наук СССР, 1963, с. 34

substantivních kompozit. Často jsou tvořena ze čtyř a více komponentů.¹⁷ V ruštině a češtině se nejčastěji objevují pouze dva komponenty.

Význam složeniny je většinou užší než u slovního spojení: např. *malotraktor* neznamená to samé, co *malý traktor*.¹⁸

Podle *Mluvnice češtiny I* kompozita přísluší k určitým stylovým vrstvám lexika. S tímto tvrzením můžeme souhlasit. Velká část kompozit z námi vybraných neologických slovníků patří k určité stylové vrstvě. Kompozita jsou typická pro odborný a publicistický styl. V uměleckém stylu jsou kompozita většinou expresivní. V hovorovém stylu se prakticky s kompozity neseškáme.¹⁹ V ruštině je to velice podobné. V. Lopatin tvrdí, že mnoho kompozit spadá do odborného stylu, taková kompozita nazývá слова-термины. Vedle nich podle něj existují слова-оценки (např. *первопроходец*). To jsou slova, která jsou expresivní. Příklady, které uvádí, čerpá z novin a časopisů.²⁰

Existuje několik možných klasifikací kompozit. Záleží na kritériích, podle kterých budeme kompozita zkoumat. Kompozita se mohou dělit podle slovních druhů (substantiva, adjektiva, adverbia, slovesa, číslovky, zájmena, předložky a spojky, částice, citoslovce).²¹ Dále se mohou dělit podle způsobu skládání (čistá kompozice, smíšený způsob kompozičně-derivační a spřahování) nebo podle onomaziologické povahy vztahu (nezávislý/souřadný – vznikají koordinativa a závislý/podřadný – vznikají determinativa).²² Dušan Šlosar ve své knize *Česká kompozita diachronně* člení kompozita podle komponentů, ze kterých se skládají (substantivní, adjektivní, verbální, numerální, pronominální, konekt).²³ Kompozita se mohou dělit i podle způsobu psaní (dohromady nebo přes spojovník).²⁴ Naším hlavním kritériem je to, že budeme zkoumat pouze substantivní kompozita. Níže si znázorníme členění kompozit, které se objevuje v základních ruských a českých gramatikách.

¹⁷ Tamtéž s. 35

¹⁸ TRÁVNÍČEK, F.: Maloměsto a malé město, *Slovo a slovesnost*, ročník 2 (1936), číslo 1, str. 21-25, dostupné z <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=122> [28. duben 2015]

¹⁹ PETR, J. et al.: *Mluvnice češtiny I*, Praha: Academia, 1986, s. 251

²⁰ ЛОПАТИН, В. В.: *Рождение слова*, Москва: Издательство Наука, 1973, с. 36 – 40

²¹ BOZDĚCHOVÁ, I.: *Tvoření slov skládáním*, Praha: ISV NAKLADATELSTVÍ, 1994, s. 2 – 8

²² PETR, J. et al.: *Mluvnice češtiny I*, Praha: Academia, 1986, s. 452

²³ ŠLOSAR, D.: *Česká kompozita diachronně*. Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 11-50

²⁴ БУКЧИНА, Б. З., КАЛАКУЦКАЯ, Л. П. *Сложные слова*. Москва: Наука, 1974, с. 6-12

2.3.1 Hybridní kompozita

Hybridní kompozita jsou ta kompozita, která se skládají z jednoho komponentu cizího původu a z druhého komponentu domácího původu (nebo již zdomácnělého komponentu). Pořadí komponentů může být i opačné. Není možné určit ostrou hranici mezi cizostí a zdomácnělostí. Při určování cizosti je nutné se opírat o synchronní slovníky cizích slov.²⁵ K hybridním kompozitům patří i ta kompozita, kde jsou oba komponenty cizího původu, ale každý komponent je z jiného jazyka. Stejně jako domácí kompozita i hybridní kompozita pojmenovávají nové jevy a skutečnosti v odborném stylu nebo aktualizují pojmenování v publicistickém a prostěsdělovacím stylu.²⁶

Hybridní kompozita se objevují jak v ruštině, tak i v češtině. V ruštině se tato kompozita označují jako kompozita s komponentem cizího původu, popř. s internacionálním komponentem. S hybridními kompozity se setkáme jak v *Грамматике русского языка* (1952) i *Русской грамматике* (1980). Je překvapivé, že v českých publikacích a gramatikách se s hybridními kompozity prakticky nesetkáme. Nejznámějším lingvistou, který se zabývá hybridními kompozity je Patrik Mitter. Několik málo zmínek je v MČ 1. U Bozděchové (1995) se na několika místech hybridní kompozita objevují, ale přímo se jim nevěnuje. Několik slov se objevuje i při klasifikaci u Šmilauera (1971).

Většina prvních členů cizího původu je monosémní. Existuje skupina komponentů, u kterých stojí za povšimnutí polysémie nebo homonymie. Uvedeme si příklad: komponent *asmo-* (v češtině *auto-*) může být synonymem ke komponentu *camo-* (v češtině *sebe-*), ale může mít i význam „automobil, automobilový“. Původní význam motivoval druhý význam. U tohoto komponentu tedy můžeme mluvit o homonymii.²⁷

Hybridní kompozita jsou většinou odborné termíny. Stejně jako domácí kompozita se objevují v publicistickém stylu. V poslední době se často uplatňují expresivní hybridní kompozita v prostěsdělovacím stylu a v oblasti reklamy.²⁸

²⁵ MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 11

²⁶ Tamtéž s. 160

²⁷ Tamtéž s. 44 – 45

²⁸ MITTER, P.: Hybridní kompozita v současné češtině z hlediska slohových příznaků a expresivity, *Bohemystika*, 2003, číslo 4, 321 – 327, dostupné z http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2003/ART_Mitter.pdf [10. červenec 2015]

2.3.2 Типы классификации

РУШТИНА

Pro klasifikaci kompozit v ruštině si uvedeme akademické gramatiky z roku 1952 a 1980. Jako první uvedeme publikaci *Грамматика русского языка*²⁹, zde se zaměříme pouze na substantiva. V této gramatice se substantivní kompozita dělí na několik typů a podtypů.

A. Kompozita, ve kterých jsou komponenty většinou spojeny pomocí kompozičního vokálu -o- nebo -e-, prvním je substantivní komponent a druhým je verbální komponent.

a) Substantiva mužského rodu pojmenovávající názvy osob, nástrojů a méně častěji dějů. Nejproduktivnějšími druhými komponenty jsou verbální morfémy:

-вар: *пивовар, мыловар*

-вед: *краевед, языковед*

-вод: *лесовод, пчеловод*

-воз: *бомбовоз, лесовоз*

-дел: *бракодел, винодел*

-кол: *дровокол, ледакол*

-лов: *зверолов, птицелов*

-мер: *водомер, землемер*

-мёт: *миномёт, пулемёт*

-провод: *водопровод, газопровод*

-рез: *труборез, хлебрез*

-строй: *Волгострой, Днепрострой*

Dále do této skupiny spadají i kompozita s **-ход** (*пароход, теплоход*).

Tento komponent je méně produktivní.

Do této skupiny můžeme řadit i kompozita, kdy druhým komponentem je morfém cizího původu. Takto vznikají hybridní kompozita. Jsou to např.

-граф, -метр, -скоп, -фил, -фоб.

²⁹ ВИНОГРАДОВ, В. В.: *Грамматика русского языка. Том I, Фонетика и Морфология*, Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1952, 720 с.

Spadají sem i kompozita, která jsou dále derivována, např. *миноносец*, *законодатель*.

- b) Substantiva středního rodu pojmenovávající řemesla, druhy výroby. Většinou se kompozitum dále derivuje sufixem (-ств-о, -ени-е, -ие (-ье)).

-вод + ство: *пчеловодство, растениеводство*

-лов + ство: *звероловство, птицеводство*

-вед + ение: *литературоведение, машиноведение*

-строй + ение: *паровозостроение, судостроение*

-дел + ие: *земледелие, маслоделие*

Z hybridních kompozit je to **-фил + ство** a **-фоб + ство**.

- c) Substantiva ženského rodu. Nejproduktivnější jsou kompozita, která jsou derivována pomocí sufixu **-к-а** (*водокачка, мясорубка*), **-н-я** (*скотобойня, масловарня*), **-н-я** u hybridních kompozit (*антропометрия*). Do této skupiny patří i kompozita, kdy druhým komponentem je **-пись** (*живопись, иконопись*).

- B. Kompozita složená ze dvou substantivních komponentů. První komponent je syntakticky podřízený druhému komponentu. Druhý komponent může existovat jako samostatné slovo.

- a) Substantivní kompozita, u kterých je druhý komponent derivován sufixem:

mužský rod:

-литейщик: *оловолитейщик, чугунолитейщик*

-механик: *автомеханик, судомеханик*

-проводчик: *водопроводчик, радиопроводчик*

-прокатчик: *рельсопрокатчик, сталепрокатчик*

-сварщик: *автосварщик, электросварщик*

-техник: *зоотехник, светотехник*

Ženský rod nepojmenovává tak jako mužský osoby vykonávající nějakou činnost, ale obecný pojem (*радиотехника, электротехника*).

- b) Substantivní kompozita, kde druhý komponent není derivován, např. *газобаллон, железопрокат, радиоузел*. K tomuto typu patří i názvy měst, kdy je druhým komponentem **-град** (*Калининград*).

- C. Kompozita složená ze dvou substantivních komponentů. Mezi prvním a druhým komponentem je syntaktický vztah souřadnosti. Druhý komponent může existovat jako samostatné slovo.

Kompozita, ve kterých se skloňuje pouze druhý komponent:

- a) Názvy osob, zvířat, věcí: *зубробизон, железобетон, светотень*
- b) Názvy vzdálenostních jednotek: *пудо-верста*
- c) Názvy světových stran: *северо-восток, юго-запад*
- d) Názvy geografických míst: *Австро-Венгрия, Орехово-Зуево*
- e) Příjmení: *Козо-Полянский, Сухово-Кобылин*

Kompozita bez kompozičního vokálu, ve kterých se skloňují oba komponenty:

Напř. *изба-читальня, министр-президент, социалист-революционер.*

- D. Kompozita složená z adjektivního a substantivního komponentu.

- a) Substantiva, kde druhý komponent není dále derivován sufixem: *суходол, чернозём, Черномор.*
- b) Substantiva, kde druhý komponent je derivován sufixem. Nejproduktivnějšími druhými komponenty jsou:

u mužského rodu:

-водск: *Железноводск, Красноводск*

-горск: *Красногорск, Солнечногорск;*

u ženského rodu druhý komponent označuje část lidského nebo zvířecího těla, např.: *босоножка, кривошейка, синехвостка.*

- E. Kompozita, kde je prvním komponentem číslovka v genitivu, druhým komponentem je substantivum a je derivován sufixem.

-гранник: *четырёхгранник, восьмигранник*

-угольник: *четырёхугольник*

-летие: *трехлетие, семидесятилетие*

-летка: *четырёхлетка, пятилетка*

- F. Kompozita, kde prvním komponentem je zájmeno, druhým je verbální komponent nebo deverbální substantivum.

- a) Substantiva, kde druhý komponent není dále derivován sufixem: *самовар, самолет, самокритика, самосуд.*

- b) Substantiva, kde druhý komponent je derivován sufixem: *самолюбие, самодеятельность, своеволие*.
- G. Kompozita, kde prvním komponentem je verbální komponent ve formě druhé osoby singuláru rozkazovacího způsobu, druhým komponentem je substantivum, např. *вертихвостка, держиморда, скопидом*.³⁰ Zajímavé je, že v gramatice z roku 1980 je interpretace poněkud jiná, jak uvidíme níže.

Druhou publikací, ze které si uvedeme příklad klasifikace kompozit v ruštině je *Русская грамматика*.³¹ Zaměříme se opět pouze na dělení substantivních kompozit.

- A. Čistá kompozice – komponenty bývají spojeny kompozičním vokálem. Tento typ se dělí na dva podtypy:
- a) Kompozita, kde je mezi komponenty vztah souřadnosti. Jsou to slova jako např.: *лесостепь, обезьяночеловек, северо-запад*.
- b) Kompozita, kde je mezi komponenty vztah podřadnosti. Jeden komponent je hlavní, je jím substantivum. Další komponent upřesňuje význam nového slova, má tedy konkretizující funkci.

Prvním komponentem v kompozitu může být:

1. Kmen substantiva: *звукорежиссер, хлебозавод, сеноуборка*.
2. Kmen adjektiva: *новостройка, сухофрукты, кривотолки, Новгород*.
3. Kmen numerale: *однотрубка, двутавро, двуокись, пятиокись*.

U tohoto podtypu jsou často kompozita složena ze tří komponentů (*водогрязелечебница, автомотоклуб*).

Nejčastějšími prvními komponenty jsou:

1. **само-** (kmen slova *сам*) – v kompozitech, kde je činnost směřována na toho, kdo ji provádí, např. *самокритика, самопроверка, самоуслажнение, самообразование*;
2. **взаимо-** (zkrácená forma kmene od slova *взаимный*) – spojuje se s názvy činností, např. *взаимовлияние, взаимопомощь, взаимовыручка, взаимопосещение*;

³⁰ Тамtéž s. 273 - 277

³¹ ШВЕДОВА, Н. Ю.: *Русская грамматика. Том I, Фонетика, Фонология, Ударение, Интонация, Словообразование, Морфология*, Москва: Издательство Наука, 1980, 783 с.

3. **лже-** (kořen slova *ложь*, *ложный* a kompoziční vokál) – *лженаука, лжеучитель, лжепроблема, лжеречи*;
4. **полу-** (zkrácená forma osnovy od slova *половина* a kompoziční vokál –y-) – *полукруг, полумрак, полусон, полуостров*;
5. **место-** (kořen slova *место* a kompoziční vokál -o-) – spojuje se s deverbálními substantivy, např. *местожительство, местопребывание, месторасположение*;
6. **чудо-** a **царь-**, např. *чудо-богатырь, чудо-печка, царь-колокол, царь-пушка*;
7. **горе-**, např. *горе-охотник, горе-руководитель, горе-ученик*.

Častá jsou i kompozita, kdy je prvním komponentem nesklonné substantivum **кино-** nebo **радио-**: *киноартист, радиосвязь*.

Zvlášť stojí skupina kompozit, kdy je prvním komponentem homonymní forma rozkazovacího způsobu verba a druhým komponentem je substantivum. Jsou to slova jako např. *сорвиголова, скопидом, воруи-городок, держидерево*.³²

Dalším typem jsou kompozita se vztahem podřadnosti mezi komponenty, kde první komponent je kmen substantiva nebo adjektiva převážně internacionálního charakteru. Níže uvedené příklady prvních komponentů obsahují kompoziční vokál. Jsou to komponenty:

авиа- (zkrácená forma kmene slova *авиация, авиационный*): *авиабомба, авиабилет*

авто1- (*автомобиль, автомобильный; автобус, автобусный*): *автотранспорт, автовокзал*

авто2- (*автоматический*): *автосварка, автопогрузчик*

агло- (*агломерация, агломерационный*): *аглофабрика, аглолента*

агро- (*агронмия, агрономический*): *агротехника, агрохимия*

асрто1- (*астрономия, астрономический*): *астроботаника*

бензо- (*бензин*): *бензозаправка, бензобак*

био1- (*биология, биологический*): *биофизика, биохимия*

³² Тамtéž s. 242 – 246

вело- (велосипед, велосипедный): *велокросс, велогонки*
вибро- (вибрация, вибрационный): *вибропług, вибростенд*
гальвано- (гальванический): *гальванотехника*
гермо- (герметический): *гермокамера*
гигро- (гигроскопический): *гигровата*
зоо- (зоология, зоологический): *зоопарк, зоогеография*
изо1- (изобразительное искусство): *изопродукция, изошутка*
космо- (космос, космический): *космофизика, космовидение*
метео- (метеорология, метеорологический): *метеостанция*
мото1- (мотор, моторный, моторизованный): *мотолодка, мотопила*
мото2- (мотоцикл, мотоциклетный): *мотоспорт, мотокросс*
пиро- (пиротехника, пиротехнический): *пиропатрон, пиротолкател*
пневмо- (пневматический): *пневмокостюм*
психо- (психика, психический): *психоанализ*
радио2- (радиация, радиационный, радиоактивность, радиоактивный): *радиофизика, радиобиология*
сейсмо- (сейсмический): *сейсмостанция, сейсмоприемник*
стерео- (стереоскопический): *стереокино, стереоэкран*
теле1- (телевидение, телевизионный): *телепередача, телестудия*
термо- (термический): *термоизоляция, термокамера*
турбо- (турбина): *турбогенератор, турбовентилятор*
физио- (физический): *физиотерапия*
фото1- (фотография, фотографический): *фотоаппарат, фотокопия*
эвако- (эвакуация, эвакуационный, эвакуированный): *эвакопункт*
электро- (электричество, электрический): *электротехника*
энерго- (энергия, энергетика, энергетический): *энергоблок.*

Dalším typem jsou internacionální komponenty, kde nenajdeme kompoziční vokál. Samohláska na konci komponentu je s ním pevně spjata. To samé platí i pro češtinu. Existují případy, kdy -o- není kompozičním vokálem. Jako příklad si uvedeme komponent *elektro-*. Ve slovech *elektrospotřebič* nebo *elektrovařič* je -o- kompozičním vokálem,

ale ve slovech *elektroprůmysl* a *elektroodlučovač* se o kompoziční vokál nejedná.³³ Mezi komponenty internacionálního charakteru v ruštině patří:

авто3- (synonymum ke komponentu само-): *автобиография*
авто4- (ve významu „s vlastním pohonem“): *автовагон, автопług*
астро2- („týkající se hvězd“): *астрокомпас, астрофотография*
аэро1- (synonymum k авиа-): *аэроузел, аэровокзал*
аэро2- („týkající se vzduchu“): *аэродинамика*
баро- („týkající se tlaku vzduchu“): *баротерапия, барохирургия*
блиц- („velmi krátký“): *блицтурнир, блицпоход*
био2- („týkající se života, živých organismů“): *биозащита, биоток*
видео- („týkající se přenosu obrazu“): *видеозапись, видеосигнал*
дендро- („týkající se stromů a keřů“): *дендрохронология*
гелио- („týkající se slunce“): *гелиофизика*
гео- („týkající se Země“): *геоботаника, геомагнетизм*
гидро- („týkající se vody“): *гидродинамика, гидроизоляция*
изо2- („týkající se stejných znaků nějaké veličiny“): *изоляция*
квази- („zdánlivý“): *квизизвезда, квазипустота*
лейт- („hlavní, ústřední“): *лейтмотив, лейттема*
макро- (antonymum k микро-): *макроклимат, макромир*
макси- (antonymum k мини-): *макси-юбка, макси-пальто*
микро1- („velmi malé“): *микрофильм, микроорганизм*
мини- („velmi krátké“): *мини-юбка, мини-патрия*
моно- („ojedinělý, jednotlivý“): *монокультура, моноволокно*
нео- („nový“): *неореализм, неонацизм, неокапитализм*
невро- a нейро- („týkající se nervového systému): *невропатология*
нитро- („týkající se dusíku“): *нитролак, нитрокраска*
поли- („složený z několika částí“): *поливитаминьы*
псевдо- (synonymum ke квази-): *псевдонаука, псевдоготика*
теле2- („prováděný na dálku“): *телеуправление, телеконтроль*
фото2- („týkající se světla, světelné energie“): *фотосинтез*
хромо- („týkající se barvy“): *хромолитография.*

³³ MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 51 – 52

Do této skupiny patří i komponenty, které se připojují k jednotkám míry a dalším veličinám: **кило-** километр, **деци-** децилитр, **сантиметр**, **милли-** миллиграмм, **микрос-** (milionkrát menší): микровольт, **мега-** мегатонна.

Dalším typem je skupina kompozit, kde je druhý komponent internacionálního charakteru. Je to velmi produktivní typ. Tímto způsobem vzniká mnoho pojmenování v oblasti vědy a techniky. Jsou to komponenty:

- лог: психолог, текстолог, вулканолог
- граф: фонограф, барограф, сейсмограф
- грамм(а): телеграмма, фонограмма, радиограмма
- метр: рентгенометр, максометр, калориметр
- фил: библиофил, славянофил, германофил
- фоб: женофоб, фотофоб, гемранофоб
- скоп: телескоп, микроскоп, спектроскоп
- фон: диктофон, телефон, видеофон
- нафт: астронафт, космонафт, океанафт
- дром: космодром, ракетодром, роликотром
- план: гидроплан, стратоплан, ракетоплан
- стат: стратостат, гидростат
- бус: автобус, троллейбус, микробус
- кар: автокар, троллейкар
- тек(а): библиотека, картотека, фильмотека
- роб: хлеброб, хлопкороб, землероб
- стан: Узбекистан, Киргизстан, Индостан
- рам(а): кругорама, стереорама, вариорама
- бол: велобол, мотобол
- мер: полимер, изомер
- лиз: гидролиз, радиолиз
- локация: радиолокация, гидролокация
- трон: микротрон, биотрон, климатрон
- гамия: моногамия, полигамия
- пат: психопат, невропат.

Kompozita mohou být derivována sufixy, např. **-тель** (*огнетушитель, мореплаватель*), **-ец** (*ясновидец, троеборец*), **-ник** (*токоприемник, низкопоклонник*), **-к(а)** (*водокачка, мышеловка*) a dalšími.

Tato gramatika počítá i s případem nulové sufixace. Dalším typem jsou tedy kompozita s nulovou sufixací. Jsou to kompozita jako např. *самокат, водосток, короед, киновед* a další.³⁴

ČEŠTINA

V publikaci *Novočeské tvoření slov* od Vladimíra Šmilauera³⁵ je v úvodní části nejdříve obecné rozdělení kompozice, kde se nebere v potaz rozdělení podle slovních druhů. Kompozici dělí:

- A. Podle těsnosti vztahu mezi oběma členy:
 - a) složeniny vlastní (pravé) – jsou to taková kompozita, která se nedají rozložit na dvě samostatná slova, jsou to např. slova *kazisvět, listonoš*
 - b) složeniny nevlastní (nepravé) – tato kompozita se dříve nazývala spřežkami, dají se rozložit na samostatná slova, např. *vlastizrádce, budižkničemu*.
- B. Podle povahy větného vztahu mezi oběma členy:
 - a) Slučovací složeniny (kopulativní) – mezi komponenty je vztah slučovací, např. *Baltoslované* – Baltové a Slované. Toto je typ *зубробизон* výše.
 - b) Určovací složeniny (determinativní) – jsou to kompozita přívlastková (*černozem* – černá zem), příslovečná (*pecivál* – válí se na peci) nebo doplňková (*samouk* – sám se učí)
 - c) Vazebné složeniny (rekční) – jsou to kompozita předmětová (*patolízal* – líže paty)
 - d) Predikační složeniny – lze rozložit na větnou dvojici predikační, např. *lidovláda* – lid vládne
 - e) Větné složeniny – velmi řídké, např. *budižkničemu*

³⁴ Dostupné z <http://rusgram.narod.ru/550-587.html> [3. července 2015]

³⁵ ŠMILAUER, V.: *Novočeské tvoření slov*, Praha: SPN, 1971

- f) Mechanické složeniny – slova se prostě srazí k sobě, např. *jestliže* – *jestli*, *že*.³⁶

Když se zaměříme pouze na složená substantiva, je dělení kompozice ještě podrobnější. Šmilauer představuje několik hlavních, vedlejších a jiných typů.

A. Hlavní typy

- a) „Dřevokaz“ – prvním komponentem je substantivum (nebo také zájmeno sebe-), někdy příslovce, druhým komponentem je deverbativní substantivum. Tento typ by mohl odpovídat ruskému typu *нувоар* výše. V prvním komponentu se krátí á (např. *chvalozpěv*, *parovod*), ale např. *dáلكopis*.

Tento typ je velice častý. Takto se mohou pojmenovávat lidé (*darmojed*, *pecivál*), zvířata (*myšilov*, *znakoplavka*), prostředky (*vodojem*, *kulomet*), místa (*cukrovar*, *mrakodrap*), jiné věci (*jitrocel*, *dluhopis*), děje a výsledky (*sebeklam*, *barvotisk*).

- b) „Černozem“ – prvním komponentem je adjektivum (ale ne adjektivum přivlastňovací), druhým komponentem může být jakékoli substantivum. Toto tvoření není původem české. Ale je velmi časté v terminologii, protože rozlišuje pojmy (*maloměsto* – malé město). Adjektivum musí označovat základní vlastnost toho, co chceme pojmenovat. Jsou to slova jako např. *velkokníže*, *malovýroba*, *starověk*, *zlozvyk*, *Bělorus*, *drahokam*, *stejnokroj*.

- c) „Kazimír“ – prvním komponentem je slovesný tvar a končí buď na -i, na souhlásku, na -o nebo na -a. Druhým komponentem je také jakékoli substantivum. Tento typ není častý a nově vzniklá slova mají spíše pejorativní charakter. Tímto typem se pojmenovávají lidé (*kolohnát*, *vrtechvost*), zvířata (*krutihlav*, *třasořitka*), prostředky (*trativod*, *kratiknot*), rostliny (*lomikámen*), jiné (*kratochvíle*). Tento typ by mohl odpovídat ruskému *сорвиголова* výše.

B. Vedlejší typy

- a) a. „Čtvrtlán“ – prvním komponentem je zlomek, druhým komponentem je jakékoli substantivum. Např. *půlměsíc*, *polokoule*, *polokeř*.

³⁶Tamtéž s. 13 – 15

- b. „Dvojspolek“ – prvním komponentem je druhová nebo základní číslovka, druhým komponentem jakékoli substantivum. Např. *trojspolek*, *dvouválec*, *stokoruna*.
- b) „Samouk“ – prvním komponentem je samo-, druhým komponentem je deverbativní substantivum. Např. *samovar*, *samospoušť*.
- c) „Baltoslované“ – tato kompozita jsou složena ze dvou paralelních komponentů. Mezi těmito komponenty je slučovací vztah. Takto mohou vznikat názvy národních skupin (*Ugrofinové*, *Turkotataři*), přírodopisných jmen (*ptakoještěř*, *hlavohrud'*) a jiných jmen (*Budapešť*, *lesostep*, *severovýchod*).
- d) „Zeměžluč“ – oba komponenty jsou jakákoli substantiva. Prvním komponentem však může být i denominativní adjektivum. Toto tvoření je cizí. Některá takto utvořená slova se ujala, jiná stále považujeme za nespisovná či zastaralá. Např. *sloupořadí*, *petrklič*, *parolod'* – parník, *parostroj* – parní stroj.

C. Jiné typy

- a) Složeniny predikační – kompozitum se dá rozdělit na dvojici podmětu s přísudkem, např. *hromobití* – hromy bijí
- b) Složeniny multiplikativní (násobené) – jsou to kompozita jako např. *ampérhodina*, *watthodina*
- c) Nevlastní složeniny – např. *materídouška*, *zemětřesení*
- d) Větné spřežky – např. *vozembouch*, *bohabojnost*.³⁷

Velmi kvalitně a přehledně jsou kompozita zpracována v *Tvoření slov skládáním* od Ivany Bozděchové.³⁸ Zde se snaží komplexně a uceleně pojednat o tomto slovtvorném způsobu. Co se týče klasifikace, nejdříve rozlišuje slovní druhy a každý slovní druh je dále členěn podle sémantických vztahů na substantiva:

- A. Činitelská – *dělostřelec*, *provazochodec*, *zpravodaj*
- B. Konatelská – *národohospodář*, *kovosoustružník*, *autoopravář*
- C. Pojmenovávající prostředky děje – *hloubkoměr*, *autoservis*, *ledoborec*
- D. Pojmenovávající výsledky děje – *krajinomalba*, *zadostiučinění*, *nitroderivát*

³⁷ ŠMILAUER, V.: *Novočeské tvoření slov*, Praha: SPN, 1971, s. 97 – 100

³⁸ BOZDĚCHOVÁ, I.: *Tvoření slov skládáním*, Praha: ISV NAKLADATELSTVÍ, 1994

- E. Pojmenovávající nositele vlastnosti – *kosočtverec, kozoroh, blanokřídli*
- F. Pojmenovávající nositele substančního vztahu – *smrtihlav, tlustokožec, rudovous*
- G. Místní – *světadíl, vodojem, cukrovar*
- H. Hromadná – *čtyřspřeží, stromořadí, pětinedělí*
- I. Dějová – *krveprolití, vodopád, velkopodnik.*

Každou skupinu kompozit, rozdělených podle sémantických vztahů, dále dělí na substantiva tvořená vlastní kompozicí a nevlastní kompozicí nebo na podskupiny, např. substantiva konatelská dělí na substantiva pojmenovávající osoby podle povolání (*automechanik, vodohospodář*), podle nástroje, pomůcky, náradí, materiálu, výtvaru činnosti (*dřevomodelář, lžibásník*), podle místa, zařízení, prostředí a okolností činnosti (*suchozemec, středoškolák*) a podle hnutí, směru, idejí (*bělogvardějec, staroluterán*).

Ani jedna z námi citovaných českých publikací se zvláště nezaměřuje na kompozita, kde je jeden z komponentů cizího původu. Bozděchová se v závěru jen zmiňuje, že v poslední době vzrůstá počet hybridních kompozit. Navrhuje, aby se další zkoumání kompozit zaměřilo právě na tuto skupinu, protože s takovými kompozity se nyní úplně běžně setkáme v publicistickém a odborném stylu.³⁹

³⁹ Tamtéž s. 191

3 Praktická část

V praktické části provedeme analýzu ruského a českého neologického slovníku. Zaměříme se pouze na substantiva. Budeme sledovat domácí kompozita i kompozita cizího původu, kdy je jeden komponent cizího původu. Nejpočetnější skupinou v obou slovníkách jsou kompozita, kde oba (popř. všechny) komponenty jsou cizího původu. Touto skupinou se přímo zabývat nebudeme, protože nemůžeme přesně určit, zda tato kompozita byla vytvořena v ruštině/češtině nebo zda byla jen přejata. Přesto si několik příkladů uvedeme.

Pro ruskou část jsme si vybrali *Rusko-český a česko-ruský slovník neologismů 2*. Dále v textu budeme používat zkratku RČSN 2, protože budeme využívat pouze rusko-českou část. Pro českou část jsme si vybrali publikaci *Nová slova v češtině 2*. Dále v textu budeme používat zkratku NSČ 2. Obě publikace byly vydány ve vydavatelství Academia v roce 2004. V obou případech se jedná o rozšířené vydání.

Při určování cizosti nebo zdomácnělosti se budeme opírat v ruštině o *Словарь иностранных слов в русском языке*⁴⁰, dále jen СИСРЯ. Protože je to poněkud zastaralé vydání, budeme se opírat i o *Толковый словарь русского языка*⁴¹, dále jen ТСРЯ. V české části se budeme opírat o *Nový akademický slovník cizích slov*⁴², dále jen NASCS.

V některých případech je nejednoznačné, zda je komponent předponou nebo první/druhou částí kompozita. V takovýchto případech se budeme u ruských kompozit řídit podle RČSN 2 a ТСРЯ, u českých kompozit podle NSČ 2 a NASCS. Na konec práce uvedeme seznam předpon a prvních částí, které jsou uvedeny v RČSN 2 a NSČ 2.

Co se týče počtů jednotlivých kompozit, musíme počítat s tím, že v případě NSČ 2 budou vyšší. Tento slovník obsahuje okolo 7 000 hesel. Oproti tomu RČSN 2 obsahuje přibližně 4 000 hesel. Nesmíme zapomínat, že RČSN 2 má ještě česko-ruskou část.

⁴⁰ *Словарь иностранных слов в русском языке*, Москва: Юнвес, 1995, 831 s.

⁴¹ *Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов: (82 000 слов и фразеологических выражений)*, Москва: Азбуковник, 2007, 1164 s.

⁴² KRAUS, J.: *Nový akademický slovník cizích slov: [A-Ž : studentské vydání]*, Vyd. 1., dotisk [i.e. 1. brož. vyd.], Praha: Academia, 2006, 879 s.

3.1 Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů 2

Jak již bylo zmíněno výše, nejpočetnější skupinou substantivních kompozit je ta, kde jsou oba komponenty cizího původu. Tato kompozita si budeme uvádět pouze jako doplnění k určitým prvním komponentům. Český význam uváděný v závorkách jsme citovali z RČSN 2.

Nejrozšířenějším prvním komponentem v RČSN 2 je komponent *само-*. I *Русская грамматика (1980)* uvádí komponent *само-* jako neproduktivnější. Tento komponent se začal objevovat v kompozitech 19. století po vzoru německých kompozit s komponentem *selbst*. Vznikl od slova *сам*, považujeme ho za domácí. Může mít několik významů: „1) направленность чего-н. на себя, 2) обращенность к самому себе, углубленность в самого себя, 3) совершение чего-н. без посторонней помощи; без постороннего участия, 4) совершение чего-н. автоматически, произвольно или само по себе, 5) единовластный, 6) самый“⁴³. V RČSN 2 se objevují kompozita jak domácí tak hybridní. Mezi domácí patří např. *самозахват* a odvozené *самозахватчик* (ve významu „svévolné obsazení“ a „neoprávněný uživatel“), *саморазворачивание* („seberozvíjení“), *саморазрушение* („sebedestrukce“) a další. Z hybridních kompozit jsou to např. *самоликвидация* („autodestrukce“), *самоирония* („sebeironie“), *самоцензура* („autocenzura“) a další. Jak můžeme vidět z příkladů, které uvádíme, tento komponent se u substantiv do češtiny překládá buď jako *sebe-* nebo *auto-*. Odpovídá mu ale i komponent *само-*.

Druhým nejpočetnějším komponentem je komponent *теле-*. Tento komponent má význam: „1) относящийся к телевидению, 2) относящийся к телевизору, телевизорам, 3) относящийся к работе, регулируемой с дальних расстояний различными средствами связи“⁴⁴. Jeho původ najdeme v řečtině. Je internacionálního charakteru, proto všechna substantiva s *теле-* považujeme za hybridní. V RČSN 2 jsou dvě skupiny hybridních kompozit s tímto komponentem. První skupina kompozit obsahuje domácí komponent a druhá skupina neobsahuje domácí komponent. Kompozita s domácím komponentem jsou například *телеведущий* („televizní moderátor“), *телевикторина* („televizní kvíz/soutěž“), *телемост* („telemost“), *телерынок* („televizní trh“),

⁴³ ТСРЯ с. 851

⁴⁴ ТСРЯ с. 974

телепокупки („teleshopping“), *телеящик* („bedna“) a další. *Телепокупки* se zde objevují i ve verzi *телешоппинг* (z angličtiny). Substantivum *телешоппинг* je v jazyce aktivnější. Pokud si obě slova zadáme do internetového vyhledávače, tak pro slovo *телепокупки* je nalezeno 820 výsledků a pro *телешоппинг* je to 9 160 výsledků.⁴⁵ Vedle slova *телерынок* se objevuje i synonymum *телемаркет*. I v tomto případě je aktivnější přejaté slovo *телемаркет* (*телерынок* – 17 800, *телемаркет* – 91 200).⁴⁶ Mezi substantivní kompozita, která neobsahují domácí komponent, patří *телеимидж* („televizní image“), *телеклип* („televizní klip“), *телерейтинг* („řebříček sledovanosti“) a další. Povšimneme si, že v češtině se pro tyto výrazy nepoužívají kompozita.

Dalším komponentem je *видео-*. Tento člen pochází s anglického slova *video* a to z latinského *video* („вижу“). Nese význam: „1) относящийся к электрическим сигналам, вызывающим изображение (видеосигналом), 2) относящийся к видеозаписи“⁴⁷. Komponent *видео-* má internacionální charakter, proto považujeme kompozita s tímto komponentem za hybridní. Hybridní kompozita s domácím komponentem jsou například *видеозапись* („videonahrávka, videozáznam“), *видеоигра* („videohra“), *видеоленга* („1. videopáska, 2. videofilm, též *видеофильм*“), *видеооткрытка* („videopohlednice“), *видеопрокат* („videopůjčovna“), *видеорынок* („videotrh“) a další. S tímto komponentem se objevuje i kompozitum složené ze tří komponentů, je to slovo *видеодомофон*. *Видео-* a *-фон* jsou cizího původu a *-домо-* je domácího původu. Komponent *-фон* vyjadřuje „отношение данных слов к голосу, звукам речи“.⁴⁸ Hybridní kompozita bez domácího komponentu jsou *видеоархив* („videoarchiv), *видеокамера* („videokamera“), *видеокафе* („videokavárna“), *видеопират* („videopiráta“) a další.

Komponent *авто-* je také velmi produktivní. Jeho původ je v řeckém slově *autos* („сам“). Kompozita s tímto komponentem považujeme za hybridní. Tento komponent vystupuje ve čtyřech významech: „1) автоматический, 2) самодвижущийся, самоходный, 3) значение относящийся к автомобилям, автомобильному транспорту, автомобильный, 4) свой, собственный, относящийся к самому себе“⁴⁹. K hybridním kompozitům s domácím komponentem patří například *автобазар* („autobazar“),

⁴⁵ www.google.com [10. července 2015]

⁴⁶ www.google.com [10. července 2015]

⁴⁷ ТСРЯ с. 91

⁴⁸ СИСРЯ с. 741

⁴⁹ ТСРЯ с. 3

автоответчик („záznamník“), *автостекло* („autosklo“), *автоугон* („krádež auta“) a další. Do češtiny jsou často slova a slovní spojení s významem automobilový také často překládána jako kompozita s komponentem *auto-*. V NSČ 2 jsou však uváděna pouze tři kompozita s tímto komponentem ve významu automobilový (*automilec*, *automříž* a *autoprodejce*). V RČSN 2 je také jedno kompozitum s třemi komponenty, *автожигулевладелец*. U tohoto kompozita je pouze první komponent cizího původu. Hybridní kompozita bez domácího komponentu jsou *автогол* („vlastní gól“), *автоинвестор* („investor do automobilového průmyslu“), *автокатастрофа* („autonehoda“), *автокомпромат* („kompromitující materiál na vlastní osobu“), *автокосметика* („autokosmetika“) a další.

Dalším komponentem internacionálního charakteru je *кино-*. Původ má v německém slově *Kino*. Kompozita s tímto komponentem mají význam „*относящийся к кинематографии, к кино*“⁵⁰. Opět se v RČSN 2 objevují hybridní kompozita s domácím komponentem a bez domácího komponentu. K první skupině slov patří např. *кинодержава* („filmová velmoc“), *кинолюбитель* („kinofil, též киноман, синефил“), *кинорынок* („filmový trh“), *киносеть* („kinosít“), *киноязык* („filmový jazyk“) a další. Na tomto místě bych chtěla upozornit na komponenty *-любитель*, *-ман*, *-фил*. V RČSN 2 jsou tyto tři komponenty zastoupeny rovnoměrně. Z hybridních kompozit bez domácího komponentu bychom zmínili například *киноафиша* („filmový plakát“), *кинооперетта* („filmová opereta“), *кинопрофессия* („filmařská profese“). Jak vidíme, v češtině jsou opět spíše upřednostňována slovní spojení před kompozity.

Velmi produktivním je také komponent *нарко-*. Je to první část kompozit s významem „1) *относящийся к наркозу*, 2) *относящийся к наркотическим веществам, способным вызывать наркоманию, связанный с ними или получаемый от них*“⁵¹. Většina nově vzniklých slov souvisí s druhým významem. Tento komponent je cizího původu. Hybridní kompozita s domácím původem, která se objevují v RČSN 2 jsou například *наркодел* („výrobce drog“) a od něj odvozené *наркоделец* („obchodník s drogami, též драгдилер, наркодилер“), dále *наркоденьги* („narkopeníze“), *наркозависимость* („drogová závislost“), *наркорынок* („drogový trh“), *наркоторговец* („narkoobchodník, též наркобизнесмен“) a další. Pokud si do internetového vyhledávače zadáme slova z trojice

⁵⁰ ТСРЯ с. 334

⁵¹ ТСРЯ с. 491

наркоделец, драгдилер a *наркодилер*, nejvíce výsledků má slovo *наркодилер* (345 000 výsledků, oproti tomu *наркоделец* – 50 800, *драгдилер* – 35 800)⁵². Co se týče slov *наркоторговец* a *наркобизнесмен*, aktivnější je kompozitum s domácím komponentem (*наркоторговец* – 330 000, *наркобизнесмен* – 1 060)⁵³. V RČSN 2 se objevuje i velký počet hybridních kompozit bez domácího komponentu, například *наркобизнес* („narkoobchod“), *наркокурьер* („narkokurýr“), *наркомафия* („narkomafie“) a další. Jak vidíme v překladech do češtiny je tento první komponent velice aktivní. I české ekvivalenty jsou často kompozita. V NSČ 2 se ale paradoxně objevuje jen několik příkladů s tímto komponentem (*наркозиск, наркозлodej* a od něj odvozené *наркозлodejka*).

Dalším aktivním prvním komponentem cizího původu je komponent *porno-*. Tento komponent má význam „*pornoграфический*“⁵⁴. V RČSN 2 se tento komponent objevuje i jako samostatné nesklonné substantivum. Je to slovo řeckého původu a znamená *prostitutka*.⁵⁵ Považujeme jej tedy za cizího původu. Kompozita s tímto komponentem jsou tedy hybridní. Mezi hybridní kompozita s domácím komponentem patří například *пoрнoактёр* („pornoherce“) a od něj odvozené slovo *пoрнoактpиcа* („pornoherčka“), *пoрнoжурнал* („pornočasopis“), *пoрнoзвeздa* („pornohvězda“), *пoрнoпpоизводитeль* („pornoproducent“). Je zřejmé, že tento komponent je aktivní i v češtině. NSČ 2 uvádí jen několik substantiv s *porno-* (*пoрнoкpáл* a od něj odvozené *пoрнoкpáловнa*, dále *пoрнoсить, пoрнoстрáнкa, пoрнoсвeт, пoрнoвыдавaтeл*). Vedle hybridních kompozit s domácím komponentem stojí hybridní kompozita bez domácího komponentu, např. *пoрнoбизнec* („pornobyzys“), *пoрнoпpодукция* („pornoprodukce“), *пoрнoфильм* („pornofilm“) a další.

Produktivní je i komponent *радио-*. Slova s tímto komponentem mají význam „1) *относящийся к радио, радиовещанию, радиопередачам, 2) относящийся к радиоактивности, к радиации*“⁵⁶. Původ tohoto komponentu je v latinském slově *radio* („*излучаю, испускаю лучи*“)⁵⁷. Je to tedy komponenty cizího původu. Hybridní kompozita s domácím komponentem jsou *радиоглушение* („rušení rozhlasového příjmu“), *радиожурналист* („rozhlasák“), *радиомост* („radiomost“), *радио-няня* („chůvička“),

⁵² www.google.com [10. července 2015]

⁵³ www.google.com [10. července 2015]

⁵⁴ ТСРЯ с. 699

⁵⁵ MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 70

⁵⁶ ТСРЯ с. 786 – 787

⁵⁷ СИСРЯ с. 580

радиоприёмник („автомобильный радиоприёмник, autoradio“) a *радиорынок* („rozhlasový trh“). Hybridní kompozita bez domácího komponentu jsou *радиобизнес* („rozhlasový byznys“), *радиопьеса* („rozhlasová hra“) a *радиоэкология* („radioekologie“). V češtině tento komponent není tak aktivní jako v ruštině.

Aktivním prvním komponentem je také *био-*. Tento komponent má původ v řeckém slově *bios* („жизнь“)⁵⁸. Je to první část kompozit s významem „1) относящийся к органической жизни, 2) относящийся к биологии“⁵⁹. Komponent *био-* tedy považujeme za cizí. Hybridní kompozita s domácím komponentem jsou *биовид* („biologický druh“), *биополе* („biopole“), *биопроизводство* („bioprůmysl“) a *биоразнообразие* („biodiverzita“). Tento komponent je velice aktivní i v češtině, jak uvidíme níže. Z hybridních kompozit bez domácího komponentu si uvedeme např. *биодизель* („bionafta“), *биокатализ* („biokatalýza“), *биомасса* („biomasa“).

Zajímavým prvním komponentem je ruský komponent *игло-*. Je odvozený od slova *игла*. V RČSN 2 je zaznamenáno pět substantivních kompozit s tímto komponentem. Z toho pouze jedno je domácí – *иглоукалывание* („akupunktura, též акупунктура“). Zbylá kompozita jsou hybridní – *иглорефлексотерапевт* („akupunkturista“), *иглорефлексотерапия* („akupunktura“), *иглотерапевт* („akupunkturista“), *иглотерапия* („akupunktura“).

Dalším ruským komponentem je komponent *ино-*. Je odvozený od slova *иной*. Je to první část kompozit s významem „1) иной, другой, 2) с чем-н. иным, другим, 3) относящийся к чему-н. иному, другому, 4) по-иному“⁶⁰. Opět jsou zde zaznamenána jak domácí kompozita, tak hybridní kompozita. Z domácích kompozit jsou to např. *иномирянин* („mimozemšťan“) nebo *иноразведка* („cizí/zahraničí rozvědka“). Z hybridních kompozit jsou to např. *иномарка* („auto cizí značky“) nebo *инофирма* („zahraniční firma“).

Komponent *секс-* je také aktivní. Komponent *секс-* je z latinského *sexus* („pohlaví“).⁶¹ V RČSN 2 je uváděn jako prefixoid. Považujeme jej za cizí. Seznam prefixoidů uváděných v RČSN 2 je přiložen na konci této práce. Význam tohoto komponentu

⁵⁸ ТСРЯ с. 45

⁵⁹ Тамtéž

⁶⁰ ТСРЯ с. 301

⁶¹ МИТТЕР, Р.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 92

se vztahuje „к сексу“⁶². Hybridní kompozita s domácím komponente jsou např. *секс-магазин* („sexshop“), *секс-меньшинство* („sexuální menšina“), *секс-торговля* („obchod se sexem“), *секс-услуги* („sexuální služby“). Hybridní kompozita bez domácího komponentu jsou např. *секс-символ* („sexuální symbol, sexsymbol“), *секс-бомба* („sexbomba“), *секс-турист* („sexturista, sexyturista, sexuální turista“), *секс-фильм* („sexfilm“). Komponent *секс-* se nejčastěji s druhými komponenty spojuje pomocí spojovníku. U českých kompozit není tak produktivní. NSČ 2 uvádí pouze jedno substantivum (*sexstránka* a varianta *sexystránka*).

Výše uvedené příklady prvních komponentů byly zastoupeny v RČSN 2 aspoň pěti příklady. Je nutné zdůraznit, že mluvíme o příkladech, kdy se kompozitum skládalo alespoň z jednoho domácího komponentu. Dále si budeme uvádět první komponenty, u kterých se objevuje méně než pět příkladů. Nejdříve si uvedeme komponenty cizího původu a poté komponenty domácí.

Komponent *авиа-* se objevuje ve dvou příkladech: *авиапроисшествие* („letecké neštěstí“) a *авиаудар* („letecký úder“). Vedle těchto substantiv stojí velké množství hybridních kompozit bez domácího komponentu, např. *авиабомба* („řízená bomba“), *авиашоу* („letecký den“). *Авиа-* je z latinského *avis* („птица“). V kompozitech vyjadřuje „*авиационный, указывает на отношение данных слов к авиации*“⁶³.

Komponent *агро-* je z řeckého *agros* („поле“). Význam tohoto komponentu odkazuje k „*земледелию, к почве*“⁶⁴. Domácí komponent obsahuje pouze slovo *агропроизводитель* („zemědělský výrobce“). Ani v češtině tento komponent není tak aktivní. NSČ 2 uvádí jen několik substantiv (*агродовоз, агрообход, агрообходник, агроподникáни, агроподникател, агроvýвоз*).

Komponent *диско-* vystupuje pouze ve dvou kompozitech s domácím komponentem: *дисковод* („disketová jednotka, disketová mechanika, drive, drajv“), *диско-музыка* („diskohudba“). Tento komponent není aktivní ani v češtině. NSČ 2 neuvádí ani jedno substantivum, ve kterém by byl druhý komponent domácí.

⁶² ТСРЯ с. 870

⁶³ СИСРЯ с. 12

⁶⁴ Тамтѣж с. 21

Komponent *евро-* je zastoupen třemi příklady: *еврогосударство* („stát EU“), *еврокубок* („evropský pohár“), *Евросоюз* („Evropská unie, EU“). V češtině se objevuje mnohem více příkladů s tímto komponentem, jak uvidíme níže.

I komponente *кибер-* je zastoupen třemi příklady: *кибер-зверек* („kybernetické zvířátko, tamagoči“), *киберпокупатель* („kupující po internetu“), *киберпространство* („kyberprostor“). V NSČ 2 se objevuje více příkladů (např. *kyberprostor*, *kybersvět*, *kyberútok*, *kyberválka*, *kyberzločin* a další).

Dvěma příklady je zastoupen komponent *эко-*. Jsou to *экобедствие* („ekokatastrofa“) a *экодом* („ekodům“). Kompozita s tímto komponentem mají význam „*экологический*“⁶⁵. V češtině je tento komponent mnohem produktivnější, jak uvidíme níže.

Další komponenty cizího původu jsou zastoupeny jedním příkladem: *афророссиянин*, *графопостроитель*, *клонопроизводство*, *криопакет*, *мегазвезда*, *медиарынок*, *метеоусловия*, *минигосударство*, *нефтеприиски*, *паранаука*, *оскароноситель*, *пневмопорча*, *поп-звезда*, *продуктопровод*, *псевдорынок*, *стереозвук*, *сурдоперевод*, *термолечение*, *фолк-музыкант*, *шифрозамок*, *электрочайник*, *экономразвитие* a další.

Z ruských komponentů je dvěma příklady zastoupen komponent *лево-*. Jsou to slova *леворадикальность* („levicový radikalismus“) a *левоцентрист* („levicový centrista, stoupenec levého středu“). Význam tohoto komponentu je „1) *левый*, 2) *направленный влево, на левую сторону*“⁶⁶. NSČ 2 udává pouze jedno substantivum, *левовѣрност*.

Komponent *много-* je zastoupen třemi příklady a to *многопартийность* („systém více stran“), *многополярность* („multipolarita“), *многоукладность* („pluralita“). Tento komponent má význam „1) *много, с большим количеством*, 2) *со многими*, 3) *очень*, 4) *долгое время*“⁶⁷. V češtině existuje komponent *много-*. Tento komponent je produktivní hlavně u adjektiv. Co se týče substantiv, NSČ 2 uvádí pouze dva příklady (*многобареvност*, *многокультурност*).

⁶⁵ ТСРЯ с. 1121

⁶⁶ Тамтѣж с. 399

⁶⁷ Тамтѣж с. 452

Dvěma příklady je zastoupen komponent *научо-* a to *науковедение* („teorie vědy“) a *наукометрия* („scientometrie“).

Další komponenty domácího původu jsou zastoupeny pouze jedním příkladem: *вседозволенство*, *ворократия*, *звыуковидение*, *книгоман*, *лжереволуция*, *полудиссидент*, *пароувлажнитель*, *перводвигатель*, *работоголик*, *сельхозземля*, *скалолаз*, *телохранитель*, *теплолечение*, *театровед* a další.

3.2 Nová slova v češtině 2

Český význam uváděný v závorkách jsme citovali z NSČ 2.

Nejpočetnější skupinou kompozit je ta, kde je prvním komponentem *bio-*. Jak už je zmíněno výše, tento komponent pochází z řečtiny. Je to první část kompozit s významem „1) *týkající se života, životních pochodů*, 2) *týkající se živých organizmů nebo tkání*, 3) *biologie, biologický*, 4) *vyrobený s použitím přírodních, organických látek (nikoli umělých, chemických)*, 5) *biometeorologický*, 6) *bioenergetický*“⁶⁸. V češtině má tedy více významů. Kompozita s tímto komponentem jsou hybridní. Uvedeme si několik příkladů: *biočočka* („čočka vypěstovaná s použitím přírodních organických látek“), *biomaso* („maso produkované z ekologicky chovaných zvířat“), *biolíh* („bioetanol“), *biotrh* („trh s biovýrobky“), *biozátěž* („zátěž lidského organismu vlivem přírodních faktorů“), *biozbraň* („biologická zbraň“).

Druhým nejpočetnějším komponentem v NSČ 2 je český komponent *také-/taky-*. Tento variantní komponent má často „*expresivní význam, často s hanlivým významem nebo ironickým zabarvením, nepravý, jen zdánlivý, neodpovídající požadované úrovni něčeho nebo představě o něčem, někom, špatný, pochybný*“⁶⁹. Tento komponent se pojí s domácími i s cizími komponenty. Přitom v NSČ 2 je uvedeno více kompozit s cizím komponentem. Z domácích si uvedeme např. *také/takyobchodník* („pochybný, neseriózní, nedůvěryhodný obchodník“), *taképravíčák* („zdánlivý, jen vnějškový stoupenec politické strany“), *také/takyzpráva* („1. nedostatečná, pochybná zpráva, 2. falešná, zdánlivá zpráva“), *takypohádka* („pohádka pochybné kvality, nepovedená, špatná pohádka“). Z hybridních kompozit si uvedeme např. *takéfond* („nedůvěryhodný, pochybný fond“), *také/takymanažer* („manažer pochybné úrovně“), *takerealita* („nepravá, falešná, zdánlivá realita“).

Stejně jako v RČSN 2 je na třetím místě komponent *video-*. Jeho původ je z latinského *video*. Jeho význam vyjadřuje „*vztah k obrazovému záznamu, jeho snímání a reprodukci*“⁷⁰. Mezi hybridní kompozita s domácím komponentem patří např. *videocena* („cena za nejúspěšnější videoklip“), *videohovor* („hovor zprostředkovaný pomocí mobilního videotelefonu, videomobilu“), *videopráce* („umělecké dílo ztvárněné pomocí

⁶⁸ NASCS s. 109

⁶⁹ Tamtéž s. 455

⁷⁰ NASCS s. 851

videotechniky“), *videotvorba* („tvorba videosnímků, videonahrávek, videoklipů“) a další. V NSČ 2 se objevuje i kompozitum složené ze dvou cizích komponentů a jednoho domácího komponentu, je to substantivum *pornovideopůjčovna* („půjčovna pornografických videofilmů“).

Z cizích prvních komponentů vykazuje vysokou produktivitu také komponenty *super-*, *eko-*, *euro-*, *mikro-* a *techno-*. Komponent *super-* má význam „1) vyšší, nadřazené postavení v hierarchii, 2) prvotřídní, mimořádný, výjimečný, 3) velmi, nadmíru“⁷¹. Původ tohoto komponentu najdeme v latinské předložce *super* („nad, nahoru“)⁷². Z hybridních kompozit s domácím komponentem si uvedeme např. *superjídlo* („jídlo mimořádné kvality“), *superdítě* („něčím výjimečné dítě“), *superschopnost* („mimořádná, výjimečná schopnost“), *supervoják* („voják mimořádných vlastností, schopností“). V ruské části jsme se tomuto komponentu nevěnovali, protože je považován za prefix⁷³.

V češtině je komponent *eko-* produktivnější (v NSČ 2 je zastoupen 10 příklady substantiv a několika příklady odvozenin). V kompozitech má význam „*ekologický*“⁷⁴. Tento komponent pochází z řečtiny⁷⁵. V NSČ 2 se objevují slova jako např. *ekodům* („dům šetrný svým provozem k životnímu prostředí, ekologický dům“), *ekopěstitel* („pěstitel užívající při pěstování zemědělských plodin ekologické prostředky, též biopěstitel“), *ekoporadna* („poradna v ekologických záležitostech, ekologická poradna“), *ekozahrada* („zahrada, v níž se pěstují plodiny ekologickým způsobem“), *ekozelenina* („zelenina (vy)pěstovaná ekologickým způsobem“) a další.

Komponent *euro-* je v češtině mnohem produktivnější než v ruštině (16 substantivních kompozit). Význam tohoto komponentu je „1) evropský, 2) týkající se Evropské unie, 3) týkající se eura“⁷⁶. Mezi hybridní kompozita s domácím komponentem patří např. *eurojazyk* („mluva politiků a úředníků Evropské unie“), *eurookno* („okno jednoduché konstrukce ze tří dřev lepených k sobě, aby se nekroutilo, splňující evropské normy“), *eurotrh* („trh, v němž se finanční transakce provádějí v eurech“), *eurovklad*

⁷¹ NSČ 2 s. 439

⁷² MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 146

⁷³ ТСРЯ с. 959

⁷⁴ NSČ 2 s. 101

⁷⁵ MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 68

⁷⁶ NSČ 2 s. 111

(„peněžní vklad v eurech“), *eurozemě* („1. členské státy Evropské unie, 2. členské státy Evropské hospodářské a měnové unie“) a další.

Komponent *mikro-* v češtině vykazuje vysokou produktivitu. V RČSN 2 nenajdeme ani jeden příklad substantivního kompozita s prvním komponentem *микро-* a domácím komponentem. V češtině tento komponent může mít význam „1) (velmi) malý, nepatrný, 2) mikroekonomický“⁷⁷. NSČ 2 uvádí, že tento komponent má vlastnost po stránce významové a funkční jak kořeného morfému, tak předpony⁷⁸. K hybridním kompozitům s tímto komponentem patří např. *mikročas* („velmi krátký, kratší časový úsek“), *mikroplatba* („elektronické placení velmi malých finančních částek za určitou službu“), *mikrosouboj* („krátký střet, souboj v rámci jednoho zápasu“), *mikrověž* („1. velmi malá audiověž složená z radia, kazetového magnetofonu, přehrávače kompaktních disků apod., 2. osobní počítač, jehož skříň velmi malých rozměrů je konstruována na výšku“) a další.

Komponent *techno-* je ve srovnání s ruštinou velice produktivní. RŠSN 2 uvádí *техно-* jako prefixoid, ale nenajdeme v něm substantivní kompozitum s tímto komponentem. Uvádí se jen nový význam ve spojení *высокие технологии*. Komponent *techno-* je původem z řečtiny. Do češtiny přišel z francouzského *technique* a německého *Technik*⁷⁹. Může mít význam „1. (hudba) techno, 2. technika, technický“⁸⁰. Z hybridních kompozit s domácím komponentem si uvedeme např. *technohvězda* („populární hudební osobnost vytvářející, hrající hudbu ve stylu techno“), *technojazyk* („jazyk zejména pro písemné dorozumívání prostřednictvím moderní techniky a moderní technologie“), *technomil* („1. milovník, vyznavač hudebního stylu techno, 2. milovník, vyznavač zejména moderní techniky, technologií“), *technostrach* („strach, obavy z techniky, technologií, z jejich zneužití“).

Z domácích komponentů jsou produktivní komponenty *samo-*, *spolu-*, *polo-*, *velko-* a *vele-*. Komponent *samo-* odpovídá ruskému komponentu *само-*, který je v RČSN 2 nejproduktivnější. Jeho význam je „1. samočinný, samočinně, 2. samostatně sám“⁸¹. Stejně jako v ruštině se tento komponent pojí jak s domácími tak i s cizími slovními základy.

⁷⁷ Tamtéž s. 257

⁷⁸ Tamtéž

⁷⁹ MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 74

⁸⁰ NSČ 2 s. 462

⁸¹ Tamtéž s. 401

Z domácích kompozit si uvedeme např. *samodárek* („dárek sobě samému“), *samouživatel* („kdo užívá, používá něco samostatně, bez odborného dohledu“), *samorozpuštění* („ukončení činnosti instituce na základě jejího vlastního rozhodnutí“), *samožhášivost* („schopnost materiálu, výrobku apod. samočinně se uhasit“). Hybridní kompozita jsou např. *samokorekce* („samočinná oprava, korekce“), *samoliquidace* („likvidace sebe samého“), *samonivelace* („samočinné vyrovnávání, vyrovnávání nerovností a sklonu podlahové plochy“), *samoorganizace* („samočinné, neinstitucionální organizování, organizace společnosti, života apod.“) a další. V NSČ 2 se objevuje více substantivních kompozit domácího původu než hybridních kompozit.

Komponent *spolu-* má význam „společný, společně“⁸². Tento komponent se více pojí s cizími základy. Z domácích kompozit jsou v NSČ 2 zaznamenána např. *spolupátrání* („pátrání prováděné společně několika institucemi“), *spolupotápěč* („kdo se společně s někým potápí“) nebo *spoluvyjednavač* a jeho varianta *spoluvyjednávač* („kdo společně s někým vyjednává“). Z hybridních kompozit si uvedeme např. *spoludiskutér* („kdo společně s někým diskutuje“), *spolueditor* („kdo se společně s někým podílí na vydávání“), *spolusponzor* („kdo se společně s někým podílí na sponzorování něčeho“).

Komponent *polo-* má význam „napolo, zpola, zčásti, částečně, částečný, neurčitý“⁸³. Stejně jako komponent *mikro-* má vlastnost kořenného morfému i předpony.⁸⁴ V ruštině by tomuto komponentu odpovídal komponent *полу-*. V RČSN 2 jsou uvedeny pouze dvě substantiva (*полудиссидент, полупансион*). Obě kompozita jsou hybridní. I v češtině se komponent *polo-* objevuje v hybridních kompozitech, ale existují i dva příklady domácích kompozit. Domácí kompozita jsou *polovítězství* („částečné, neurčité vítězství“) a *polozpráva* („neúplná, polovičatá zpráva“). Mezi hybridní kompozita patří např. *polodemokracie* („částečná demokracie“), *polokapitalismus* a varianta *polokapitalizmus* („částečný kapitalismus“), *poloprivatizace* („částečná, neúplná privatizace“).

Komponent *velko-* se častěji pojí s domácími základy, naopak je tomu u komponentu *vele-*. *Velko-* má význam „velký, významný; velmi, nadměru, ve velkém“⁸⁵. Domácí kompozita jsou např. *velkokráč* („velmi velký obchod“), *velkopřestup* („přestup hráče do

⁸² Tamtéž s. 426

⁸³ NSČ 2 s. 334

⁸⁴ Tamtéž

⁸⁵ Tamtéž s. 505

jiného klubu za velmi výhodných finančních podmínek“), *velkozločin* („velký, závažný zločin“). Hybridní kompozita jsou např. *velkoinstalace* („instalace velkých rozměrů“), *velkoplakát* („plakát velkých rozměrů“), *velkodeponent* („ukladatel velkých peněžních částek“). V NSČ 2 je komponent *vele-* uváděn jako předpona mající význam „velký, významný; nadměrný až přehnaný; nadobyčej, velmi“⁸⁶, ale obzvláště v publicistice a běžném vyjadřování má charakter i kořenného morfému. Slouží k intenzifikaci. Z domácích kompozit jsou to např. *veledlužník* („velký dlužník“), *veleúřad* („úřad s nadměrnou, přebujelou byrokracií“), *velevýstava* („významná, velká výstava“). Z hybridních kompozit jsou to např. *velehit* („1. mimořádně úspěšná, populární píseň“), *velekauza* („velká, mimořádná událost“), *velemuzikál* („výpravny muzikál, velkomuzikál“). U dvojice *velemuzikál* a *velkomuzikál* je druhé substantivum aktivnější (74 výsledků oproti 49⁸⁷).

Dále budeme uvádět příklady prvních komponentů, které nevykazují tak velkou produktivitu ve spojení s domácími komponenty.

Z cizích komponentů stojí za zmínku *mega-*, *termo-* a *nano-*. Komponent *mega-* pochází z řeckého slova *mégas* („velký“)⁸⁸. Význam tohoto komponentu je „velmi velký, obrovský, nadmíru; velkolepý, mimořádný, velmi významný“⁸⁹, slouží k intenzifikaci významu. Je to jak předpona, tak kořenný morfém. Příkladem hybridního kompozita s domácím komponentem je např. *megaměsto* („města s více než deseti miliony obyvatel“), *megaobchod* („velmi velký obchod, prodejna“), *megaoslava* („velmi velká, obrovská, velkolepá oslava něčeho“) nebo *megavýstava* („velmi velká, rozsáhlá výstava“). V RČSN 2 je pouze jedno substantivum s prvním komponentem *mega-* (*мегазвезда* nebo varianta se spojovníkem *мега-звезда*).

Komponent *termo-* má význam „teplo, teplý, tepelný, teplota“⁹⁰. *Termo-* pochází z řeckého *thérmé* („teplo“) nebo *thermós* („teplý“).⁹¹ Hybridní kompozita jsou např. *termočepice* („čepice ze speciálního textilního materiálu udržující tělesné teplo“), *termohrnc* („speciální hrnc udržující po určitou dobu stálou teplotu obsahu“), *termomísa*

⁸⁶ Tamtéž s. 504

⁸⁷ www.google.com [17. července 2015]

⁸⁸ MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 141

⁸⁹ NSČ 2 s. 249

⁹⁰ Tamtéž s. 472

⁹¹ MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, s. 67

(„mísa s izolačním obalem udržující po určitou dobu stálou teplotu obsahu“). RČSN 2 uvádí pouze dvě substantiva s tímto komponentem (*термо-*) a to *термомобумага* a *термопечать*.

Komponent *nano-* má význam „1. miliardtina metru; vztahující se k nanotechnologii, na ní založený, 2. malý, miniaturní“⁹². Hybridní kompozita s domácím komponentem jsou např. *nanopočítač* („miniaturní počítač o rozměrech v řádu miliardtiny metru nebo skládající se z prvků této velikosti“), *nanorozměr* („rozměr v miliardtinách metru“) nebo *nanstroj* („miniaturní stroj o rozměrech v řádu miliardtiny metru nebo skládající se z prvků o této velikosti“). RČSN 2 neuvádí ani jedno kompozitum s komponentem *нано-* a domácím komponentem.

Z domácích prvních komponentů dále zmíníme *sebe-*, *skoro-*, *čtyř-*, *dvoj-/dvou-* a *rádoby-*. Komponent *sebe-* má význam „totožnosti původce a předmětu, cíle děje“⁹³. Tento komponent se pojí s domácími i cizími slovními základy. Domácí kompozita jsou *sebepojmenování* („pojmenování, označení sebe sama“), *sebeřádostava* („řádostava sama sebe“), *sebeučení* („učení sebe sama“) a *sebevražda* („ve významu asistovaná sebevražda“). Více však bylo hybridních kompozit, např. *sebeportrét* („portrét sebe samého, autoportrét“), *sebeprezentace* („prezentace, předvádění, předvedení sebe samého“), *sebepropagace* („propagace sebe samého, své firmy, svých výrobků, produktů apod.“), *seberegulace* („regulace sebe samého“), *sebereklama* („reklama sebe samého, své firmy, svých výrobků, produktů apod.“). U dvojice *sebeportrét* a *autoportrét* je aktivnější druhé substantivum (490 000 výsledků oproti 414⁹⁴). Jak již bylo zmíněno výše, tento komponent se často používá při překladu ruského komponentu *само-*.

Komponent *skoro-* má význam „1. velmi blízký, blížící se někomu, něčemu; připomínající někoho, 2. bezmála, takřka, téměř“⁹⁵. Pojí se jak s domácími tak i s cizími slovními základy. V NSČ 2 se objevuje více příkladů hybridních kompozit. Domácí kompozita jsou např. *skoročlen* („kdo je téměř, skoro členem něčeho“) nebo *skoroženich* („o kom se předpokládá, že bude ženichem“). Z hybridních kompozit jsou to např. *skorodokument* („co se blíží dokumentu“), *skorolaureát* („kdo je téměř laureátem něčeho“),

⁹² NSČ 2 s. 284

⁹³ Tamtéž s. 406

⁹⁴ www.google.com [17. července 2015]

⁹⁵ NSČ 2 s. 417

skoroministr („kdo je téměř, skoro ministrem, o kom se předpokládá, že bude ministrem“), *skororecenze* („co se blíží recenzi“).

Komponent *čtyř-* má význam „čtyři“⁹⁶. Tento domácí komponent se jako předešlé častěji pojí s cizími slovními základy. Domácí kompozita jsou *čtyřholčí* („hudební skupina, uskupení čtyř dívek“) a *čtyřkolka* („osobní automobil s pohonem všech čtyř kol“). Hybridní kompozita jsou např. *čtyřalbum* („soubor hudebních skladeb vydaný na čtyřech zvukových nosičích“), *čtyřcédéčko* („čtyři kompaktní disky tvořící celek“), *čtyřkoalice* („koalice čtyř politických stran“). V RČSN 2 není žádný příklad s tímto komponentem.

Komponent *dvoj-/dvou-* má význam „dva, dvě, dvojí, dvakrát“⁹⁷. Objevuje se v domácích kompozitech, např. *dvoj/dvourozovor* („rozhovor s dvěma osobami spojený v novinách v jeden celek“), *dvojvydavatelství* („dvě personálně, pracovně apod. spojená vydavatelství“), *dvoj/dvouzávod* („dva stejné nebo obdobné sportovní závody pořádané po sobě“). Ve spojení s cizími základy se komponent *dvoj-/dvou-* objevuje např. ve slovech *dvoj/dvoupremiérství* („dočasný stav, kdy v čele výkonné moci ve státě jsou dva premiérové“), *dvojsingl* („dvě hudební skladby, písně na jednom albu“), *dvoukompakt* („dva kompaktní disky tvořící jeden celek“). Ani u tohoto komponentu není v RČSN 2 žádný příklad.

Komponent *rádoby-* má význam „chtěně, předstíraně, zdánlivě, chtěný, zdánlivý, mající nevalnou hodnotu“⁹⁸. Domácí kompozita s tímto komponentem jsou např. *rádobyhvězda* („kdo chce být pokládán za vynikající, slavnou osobnost, kdo si na ni hraje“), *rádobyosobnost* („kdo chce být za osobnost pokládán, kdo se chová jako významná osobnost“), *rádobypodnikatel* („kdo chce být za podnikatele pokládán; pochybný, šaptný, nepoctivý podnikatel“), *rádobypravice* („co je za pravicovou stranu vydáváno, co si na pravicovou stranu hraje“).

Dále si uvedeme komponenty, které nejsou tak produktivní, ale objevují se v NSČ 2. Komponenty cizího původu jsou např. *automilec*, *audiokniha*, *agrodovoz*, *diaveletrh*, *cyklovýlet*, *demonahrávka*, *etnohudba*, *fotoškola*, *gigaobchod*, *infrazávora*, *multilícidlo*,

⁹⁶ NSČ 2 s. 79

⁹⁷ Tamtéž s. 96

⁹⁸ Tamtéž s. 379

monostín, minivěž, makroprodej, retrosvět, šéfpodradce, turbořůst, truscupina, telepráce, zookoutek.

První komponenty domácího původu jsou např. *jakoby*literatura, *jednobarevnost*, *lžidoktor*, *mnohokulturnost*, *malostrana*, *nízkoprahovost*, *pidikauza*, *levověrnost*, *starodůchod*, *všeznákovost*, *novodůchod*, *znovupotvrzení*, *celodres*, *čechoběžník*.

4 Závěr

Tato práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická část objasnila základní pojmy spojené se slovtvorbou a kompozicí. V praktické části jsme si představili neologické slovníky a postup, jakým budeme kompozita zkoumat. Dále jsme provedli námi vybraných slovníků. V ruské části jsme se věnovali kompozitům domácím, kompozitům s alespoň jedním domácím komponentem a kompozitům bez domácího komponentu. V ruštině je tato poslední skupina nejpočetnější, proto jsme si uváděli příklady i z ní. U vybraných kompozit jsme sledovali produktivitu prvních komponentů. Z provedené analýzy je zřejmé, že v ruštině i v češtině se nejčastěji tvoří nová kompozita za pomoci cizích komponentů. Většina s cizích komponentů je řeckého nebo latinského původu, lze je označit jako internacionální komponenty. Do ruštiny a češtiny však často pronikají z angličtiny, němčiny a francouzštiny. Nejméně početnou skupinou jsou kompozita složená z čistě domácích komponentů.

Dále je zřejmé, že v ruštině je více případů, kdy jsou komponenty spojeny spojovníkem. V češtině se taková kompozita objevují jen výjimečně.

Pro česká substantivní kompozita je typické, že mají často expresivní charakter. U ruských substantivních kompozit to není tak časté. Z námi vybraného vzorku substantiv, která jsou uvedena v této práci, má v ruštině expresivní charakter pouze *телеящик*. V češtině domácí komponenty *také-/taky-*, *vele-* a *rádoby-* mají sami o sobě expresivní charakter. Většina substantiv s těmito komponenty jsou expresivní výrazy, např. *taképravičák*, *velekauza*, *rádobyhvězda*. Stejný charakter mají i slova jako např. *technomil* a *velkopřestup*.

Pokud se vyskytl případ, kdy pro jeden výraz existovalo substantivní kompozitum s domácím komponentem i substantivní kompozitum bez domácího komponentu, sledovali jsme na internetu, které z kompozit je aktivnější. Ve většině případů bylo aktivnější substantivní kompozitum bez domácího komponentu.

RČSN 2 uvádí 25 prefixoidů. Je zajímavé, že ve většině případů k těmto prefixoidům neexistuje substantivní kompozitum s domácím komponentem. Oproti tomu NSČ 2 uvádí téměř ke všem prefixoidům i kompozita s domácím komponentem.

5 Bibliografie

- BOZDĚCHOVÁ, I.: *Tvoření slov skládáním*, Praha: ISV NAKLADATELSTVÍ, 1994, 202 s.
- ČERMÁK, F.: *Morfematika a slovtvorba češtiny*, Praha: NLN, 2012, 288 s.
- DOKULIL, M.: Lidovýchova, lidovláda, lidospráva, In: *Naše řeč*, ročník 33 (1949), číslo 3-4
- MITTER, P.: Hybridní kompozita v současné češtině z hlediska slohových příznaků a expresivity, In: *Bohemystika*, 2003, číslo 4, 321 – 327
- MITTER, P.: *Kompozice v kontextu současné češtiny*, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006, 165 s.
- MITTER, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, 190 s.
- PETR, J. et al.: *Mluvnice češtiny I*. Praha: Academia, 1986, 568 s.
- SKALIČKA, V., VACHEK, J.: Soubor statí Viléma Mathesia, In: *Slovo a slovesnost*, ročník 10 (1948), číslo 4, str. 244-246
- ŠMILAUER, V.: *Novočeské tvoření slov*, Praha: SPN, 1971, 217 s.
- ŠLOSAR, D.: *Česká kompozita diachronně*. Masarykova univerzita v Brně, 1999, 124 s.
- TRÁVNÍČEK, F.: Maloměsto a malé město, In: *Slovo a slovesnost*, ročník 2 (1936), číslo 1, str. 21-25
- БУКЧИНА, Б. З., КАЛАКУЦКАЯ, Л. П. *Сложные слова*. Москва: Наука, 1974, 152 с.
- ВИНОГРАДОВ, В. В.: *Грамматика русского языка. Том I, Фонетика и Морфология*, Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1952, 720 с.
- ЗЕМСКАЯ, Е. А.: *Как делаются слова*, Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963, 94 с.
- ЗЕМСКАЯ, Е. А.: *Современный русский язык. Словообразование*, Москва: Издательство Наука, 2013, 323 с.
- ЛОПАТИН, В. В.: *Рождение слова*, Москва: Издательство Наука, 1973, 152 с.
- ШВЕДОВА, Н. Ю.: *Русская грамматика. Том I, Фонетика, Фонология, Ударение, Интонация, Словообразование, Морфология*, Москва: Издательство Наука, 1980, 783 с.

Slovníky

KREJČÍŘOVÁ, Iveta et al.: *Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů = Russko-češskij a češsko-russkij slovar' neologizmov.* 2., podstatně dopl. a opr. vyd. Praha: Academia, 2004. 285 s.

KRAUS, J.: *Nový akademický slovník cizích slov: [A-Ž : studentské vydání]*, Vyd. 1., dotisk [i.e. 1. brož. vyd.], Praha: Academia, 2006, 879 s.

MARTINCOVÁ, O. et al.: *Nová slova v češtině 2*, Praha: Academia, 2004, 568 s.

Словарь иностранных слов в русском языке, Москва: Юнвес, 1995, 831 с.

Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов: (82 000 слов и фразеологических выражений), Москва: Азбуковник, 2007, 1164 с.

Internetové zdroje

www.bohemistyka.pl

www.google.com

www.nase-rec.ujc.cas.cz

www.rusgram.narod.ru

www.sas.ujc.cas.cz

6 Seznam prvních částí a předpon

6.1 Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů 2:

První část kompozita

Předpona

АФРО-

СВЕРХ-

АРТ-

СУПЕР-

БИЗНЕС-

ЭКСТРА-

ВЕБ-

ЭКС-

ДОПИНГ-

ДИЗАЙН-

ДАНС-

ИНТИМ-

ИТЕРНЕТ-

МУЛЬТИМЕДИА-

МЕДИА-

НЕТ-

ПРОФ-

ПОП-

ПЕЙДЖИНК-

ПАНК-

РОК-

РЕТРО-

СКИН-

СЕКС-

ТОП-

ТЕХНО-

ФОЛК-

ФАКС-

ЭТНО-

6.2 Nová slova v češtině 2

První část kompozita

AGRO-	MALO-	STARO-
AKVA-	MAXI-	SUPER-
ARCI-	MEGA-	ŠÉF-
AROMA-	META-	TAKÉ-/TAKY-
AUDIO-	METEO-	TAXI-
BIO-	MIKRO-	TECHNO-
CELO-	MINI-	TELE-
CYKLO-	MNOHA-/MNOHO-	TERMO-
ČECHO-	MONO-	TOP-
ČTYŘ-	MULTI-	TROJ-/TŘÍ-
DEMO-	NANO-	TRUC-
DIGI-	NARKO-	TURBO-
DVOJ-/DVOU-	NATO-	ULTRA-
EKO-	NÍZKO-	UNI-
ETNO-	NOVO-	VELKO-
EURO-	PIDI-	VNITRO-
FOTO-	POLO-	WEB-
GALA-	PROFI-	XENO-
GIGA-	PSEUDO-	ZOO-
INGO-	PSYCHO-	
INFRA-	RÁDOBY-	
JAKO-	RETRO-	
JAKOBY-	SAMO-	
JEDNO-	SEBE-	
KRIMI-	SEMI-	
KRYPTO-	SEX-	
KYBER-	SKORO-	
MAKRO-	SPOLU-	

Předpona

ANTI-

EX-

HYPER-

INTER-

KVAZI-

MIMO-

POST-

PRE-

RE-

SUB-

VELE-

VICE